

Søgning på internettet – endnu en udfordring for elever i læsevanskeligheder

AF METTE JUUL KESELER OG ULRIK SCHØDT RASMUSSEN

Elever i læsevanskeligheder er dybt afhængige af computeren som hjælpemiddel. Mulighederne for støtte til skrivning og læsning har åbnet mulighed for, at de kan integreres i uddannelsessystemet på linie med normallæsere, og dermed leve op til uddannelseskravene og blive ligeværdige borgere og deltagere i samfundet. Men udleveringen af en computer løser ikke alle problemer – brugen af de kompenserende programmer skal indlæres og trænes, og en række nye problemstillinger opstår, når det tekniske er på plads. For læsevanskeligheder kan ikke blot afgrænses til afkodningsproblemer; læseforståelsedelen er en anden betydningsfuld faktor, som den kompenserende teknologi ikke løser umiddelbart. Ungdomsgenerationen i dag anses som indfødte i informationsteknologien. Det leder til, at ældre generationer, som snarere er indvandrere i informationsteknologien, tager for givet, at de unge bevæger sig frit og uden hindringer på nettet. Det er imidlertid ikke tilfældet. Undersøgelser påviser, at de unge meget ofte ikke magter at udnytte de ressourcer, internettet tilbyder.

Læsevanskeligheder er velafdækket af forskning, og også problemstillinger i forbindelse med informationskompetencer er belyst, men der findes ingen forskning, der knytter de to felter sammen. Denne artikel forsøger at afdække, hvilke komplikationer elever i læsevanskeligheder har i forbindelse med informationssøgning og

bearbejdelsen heraf. Dette leder til følgende problemformulering:

Hvilke komplikationer kan man forvente, at elever i læsevanskeligheder står overfor i forbindelse med informationssøgning på internettet, og hvilke pædagogiske implikationer må disse komplikationer afstedkomme?

Som antydnet, findes der ikke forskning, der afdækker området omkring unge i læsevanskeligheders komplikationer i forbindelse med internetsøgning. Vi har derfor valgt selv at komme omkring emnet på følgende måde: Der tages udgangspunkt i en redegørelse for hvilke læse- og orienteringsstrategier, der er relevante i forbindelse med søgning på internettet og i forbindelse med læsning på skærm. Herefter defineres begrebet læsevanskeligheder. Efterfølgende vil vi lave en opstilling af generelle problemstillinger i forbindelse med informationskompetencer og kildekritiske kompetencer, samt en skitsering af de problemer en elev i læsevanskeligheder har i forbindelse med de relevante læsestrategier. Slutteligt peges der på et antal pædagogiske tiltag, som kan være af betydning for den læsesvage elevs tilgang til internetbaseret søgning og dermed hans evne til at læse sig til læring.

Hvad er informationskompetence?

For at være i stand til at kortlægge, hvilke muligheder og udfordringer eleven i læsevanskeligheder stilles overfor i mødet med netbaseret læsning, er det nødvendigt først at fremstille grundlæggende forskelle på læsning af papirbaserede tekster og skærmttekster. Ydermere må det gøres klart, hvilke krav skærmlæsningen stiller til læseren generelt, samt hvilke problemstillinger der er knyttet til skærmlæsning. Denne del af artiklen er opbygget omkring Jeppe Bundsgaards skærmlæsningsteorier, som vi vurderer, er tilbundsående og aktuelle. Vi supplerer med artikler af de norske forskere Anne Løvland og Anne Mangen fra publikationen "Lesing på skjerm", hvori der gøres rede for de nye udfordringer, en læser står overfor i forbindelse med skærmlæsning. Endelig gør vi brug af forskningsresultater fra DPUs undersøgelse af unges internetvaner, samt af Nationalt Videnscenter for Læsnings undersøgelse af unges kildekritiske kompetencer.

Hvilke nye udfordringer medfører den netbaserede læsning?

Der er tre væsentlige egenskaber, som adskiller den netbaserede læsning fra den papirbaserede læsning¹, nemlig multimodalitet, hyperstruktur og interaktivitet.

I mødet med skærmlæsningen præsenteres læseren for sammensatte eller multimodale teksttyper; dvs. tekster som kombinerer billeder, tekst, lyd, grafik, video osv. Dette møde kan sammenlignes med den kohæsiionsmekanisme, vi kender fra bl.a. brug af referencer i trykte tekster² eller fra kombinationen mellem tekst og

¹ Anne Mangen, Hva er skærmttekster, og hva gjør de med måden vi leser på? fra Anne Mangen (red); Lesing på skjerm, Lesesenteret, Universitetet i Stavanger 2008, s. 10-11

² Anne Løvland, Tekstkompetanse – ikke bare skriftkompetanse, fra Anne Mangen (red); Lesing på skjerm, Lesesenteret, Universitetet i Stavanger 2008, s. 25

billede i en avis. Forskellen er at internettet stiller krav til læseren om at være omstillingsparat i forhold til hurtige og uventede skift mellem skriftsprog, visuelle fremstillinger og auditive input. Derudover er det specifikt gældende for skærmtteksterne, at de er hypertexter og således udgør en netværkslignende struktur, der ikke umiddelbart kendes fra andre sammenhænge. Denne struktur gør, at læseren aldrig har præsenteret hele teksten foran sig på en gang. Han er således ikke umiddelbart i stand til at orientere sig om, hvor langt i teksten han er nået, til at undersøge i indholdsfortegnelsen hvad der som læser venter ham, eller til at have overblik over hvorvidt alle væsentlige dele af teksten bliver læst. I skarp kontrast hertil har vi det trykte medies lineære struktur, som er kendetegnet ved en klart defineret begyndelse og afslutning. Som læser er man her hele tiden klar over omfanget af den foranliggende tekstmængde samt over egne fremskridt i læst tekstmængde. Sidst men ikke mindst inviterer skærmttekster til en aktiv form for læsning. Læseren er til en vis grad selv med til at bestemme, hvorledes en skærmttekst skal opføre sig; en indflydelse, man som læser af en papirbaseret tekst ikke er i besiddelse af³.

Hvordan søger man på nettet?

På baggrund af ovenstående kommer det til at stå klart, at evnen til at søge og finde relevant viden på internettet, som multimodalt medie, i høj grad stiller krav om øget informationskompetence. En kompetence som omhandler evnen til at håndtere samtlige processer fra opgavedefinition, valg af optimale søge- og læsestrategier til anvendelse og håndtering af de indsamlede informationer⁴. For at fremstille, hvilke krav dette stiller til den informationskompetente læser, har vi i denne artikel valgt at

³ Anne Mangen, Hva er skærmttekster, og hva gjør de med måden vi leser på?, s. 10-11

⁴ Jeppe Bundsgaard, Søgning er læsning,

tage udgangspunkt i tre af Jeppe Bundsgaard præsenterede internetsøgeformer, som han beskriver i sin bog: "Danskfagets it-didaktik" (Bundsgård 2007). Han veksler i sit arbejde mellem forskellige inddelinger, men vi har valgt at tage afsæt i denne version, hvor de tre former; **surfing**, **fuldtekstsøgning** og **surfesøgning** optræder. Disse søgeformer, mener vi, læner sig op ad den praksis, vi kender.

Surfing er den søgeform, læseren benytter, når der via links klikkes mere eller mindre målløst rundt på nettet. Denne form for søgning kan foregå, uden at læseren er i besiddelse af særlige forudsætninger, men der er trods alt aspekter i surfing, som vil optimere vejen rundt på nettet, og som kræver træning. Det handler bl.a. om at være i stand til at danne sig indtryk vha. sidens struktur, samt om at formå at skimme ikoner, overskrifter, korte tekster osv., forstå scenografi og således være i stand til at vurdere, hvad der gemmer sig bag forskellige links og ikke mindst være i stand til at træffe beslutning om, hvilken vej der vælges.

Fuldtekstsøgningen er den form der anvendes, når læseren benytter Google eller andre søgemaskiner til at finde hjemmesider, hvor et søgeord findes. Fuldtekstsøgningen er en forholdsvis kompliceret søgeform og kræver således mange kompetencer af læseren⁵. Man skal gøre sig klart, at man i søgemaskinerne ikke søger på emneord, men derimod på nøgleord, dvs. ord som findes i teksten. Googles søgeresultater udgør en række fragmenter, som består af overskrifter med få tilhørende linier fra selve hjemmesiden samt hjemmesidens adresse eller URL. Ud fra disse sparsomme oplysninger må læseren fragmentlæse og således forsøge at gøre sig nogle forestillinger om den bagvedliggende tekst. Denne fragmentlæsning kan optimeres, således at læseren benytter sig af

tekstuel- såvel som af intertekstuel- og kontekstuel forståelse. Man kan som læser med fordel benytte intertekstuel genreviden til at opnå en fornemmelse af, hvilken teksttype, det være sig salgsside, personlig hjemmeside, leksikonlignende hjemmeside osv., der er tale om. Den tekstuelle forståelse bringes til anvendelse, når læseren vurderer sværhedsgrad, seriøsitet, grundighed og troværdighed i forhold til ordvalg, stavfejl og henvendelsesform i fragmentet. Når man skal vurdere, med hvilken hensigt hjemmesiden er produceret, er det den kontekstuelle forståelse, der bringes i spil. Her stilles spørgsmål som: Hvem er denne hjemmesides producent? Hvad er målet med hjemmesiden? Hvad kan jeg forvente mig af denne hjemmeside? Denne fragmentlæsning er kernen i fuldtekstsøgningen⁶, idet den kan hjælpe læseren med at til- eller fravælge meget hurtigt. Årsagerne til, at denne søgeform kan volde problemer, skal findes flere steder. For det første viser det sig, at læsere, som benytter Google, meget sjældent bevæger sig længere ned end til de første to eller tre søgeresultater, og således affinder sig med en meget indsnævret resultatpræsentation⁷. For det andet er der ofte fra læserens side tale om mangelfuld viden om søgemaskiners behandling af de fundne sideres oplysninger, og afslutningsvist forholder det sig således, at læseren ofte inddrager teksterfaringer fra sin skolelæsning, og derfor forventer at møde tekster som er tilpasset og udvalgt til netop "mig"⁸.

Den tredje søgeform, **surfesøgning**, er baseret på surfing, men udføres i modsætning hertil med et mål om at finde specifikke informationer. Udgangspunktet for denne søgning er en i forvejen kendt hjemmeside, som åbnes via en

⁶ ibid

⁷ Jeppe Bundsgaard, foredrag på Landsforeningen af Læsepædagogers årsmøde, Munkebjerg Hotel d. 18. nov. 2010

⁸ Jeppe Bundsgaard, Danskfagets it-didaktik, s. 92

⁵ Jeppe Bundsgaard, Danskfagets it-didaktik, s. 89

webadresse. For at optimere sin surfesøgning er det nødvendigt at være i besiddelse af en række orienterings- og læsestrategier, som gør, at man på hurtigst mulig vis når frem til de ønskede informationer. Et valg om at klikke videre må i denne sammenhæng baseres på læserens evne til at forestille sig, hvad der står på den side, der linkes til. Det vil sige, at læseren skal udføre en potentiel læsning, på baggrund af de sparsomme oplysninger, der gives omkring linket, samt på baggrund af den kontekst linket befinder sig i⁹.

Hjemmesider opfattes som visuelle enheder på linie med billeder, så orienteringen foregår ikke lineært, men gennem først centrallæsning, hvor man orienterer sig mod midten af skærmen, og efterfølgende periferilæsning, hvor man søger mod hjemmesidens menulinier øverst eller i siden. Når afslutningsvist det ønskede tekststykke er fundet, påbegyndes den orienteringsstrategi, vi kender fra den traditionelle læsning – den lineære læsning.

Ovenstående tre orienteringsstrategier danner i samspil de optimale muligheder for at skabe sig hurtig adgang til netbaseret viden. Mestrer læseren ikke samtlige strategier, forringes sandsynligheden for at relevant eller ønsket viden bliver tilgængelig indenfor en overkommelig tidsramme, og læseren vil således med stor sandsynlighed opgive søgningen¹⁰. I forbindelse med faglig læsning er det af stor vigtighed, at man som udgangspunkt har gjort sig klart og formuleret, hvilket projekt, der skal forfølges. Ellers er der stor fare for, at man ikke opnår en succesfuld søgning.

Den kommunikationskritiske udfordring

Endnu en stor udfordring ved søgning af information og viden på internettet er kravet om hele tiden at forholde sig kritisk og vurderende til de oplysninger, man som læser stilles overfor. Der er ikke på nettet redigeret i den tilgængelige stofmængde, og nettet er således talerør for et inferno af interesser, holdninger og mere eller mindre valide oplysninger. Dette faktum stiller krav til læseren om i særdeleshed at udvise en veludviklet kommunikationskritisk kompetence¹¹. En kompetence, som desværre viser sig at være en generel mangelvare hos skoleelever. En dansk undersøgelse af afgangselevs faglige læsning på internettet påviser således, at fire ud af fem unge altid eller ofte stoler på det, de finder på nettet. Samme undersøgelse påpeger, at 60 % sjældent eller aldrig undersøger afsenderforhold på fundne informationer¹². En stor del af den søgerelaterede læsning, som finder sted på internettet, foregår som tidligere beskrevet med henblik på til- og fravalg, og læsningen bliver således flygtig og overfladisk. Dette faktum gør behovet for effektivt at kunne afgøre afsenderforhold endnu mere udtalt¹³.

Læsevanskeligheder

I den følgende del vil vi kortlægge begrebet læsning, og gennem dette gøre rede for et antal delkomponenter af læseforståelsen, der er relevante i forhold til de læsestrategier, der er knyttet til læsning af tekster på internettet. Vi har taget udgangspunkt i læseforståelse, som den er defineret af Merethe Brudholm, men må

¹¹ Ibid

¹² Pernille Rattleff og Pia Hvid Tønnesen, Børn og unges brug af internettet, DPU, 2007, s. 8

¹³ Helle Bonnerup grene og Henny Stouby, Afgangselevs faglige læsning på internettet – med fokus på den kildekritiske dimension, s. 1

⁹ Jeppe Bundsgaard, Skærmlæsning, s. 35

¹⁰ Jeppe Bundsgaard, Skærmlæsning, s. 36-37

supplere med indspark fra Carsten Elbro og Ivar Bråten for at nå hele vejen rundt om emnet.

Hvad er læsevanskeligheder?

Læsning defineres gennem ligningen $L = A \times F$.

Læsning er **Afkodning**, altså identifikation af de enkelte ord, gange **Forståelse**, altså det at genskabe tekstens indhold. Når det er sat matematisk op som en multiplikationsformel, er det for at fastslå, at læsning ikke kan pågå, såfremt afkodning eller forståelse ikke foregår; det vil sige, hvis den ene af værdierne A eller F er lig med 0.

I forbindelse med de skuffende testresultater i PISA-undersøgelsen 2000, blev en dansk undersøgelse af elever i læsevanskeligheder iværksat, med ønsket om at kunne imødegå den negative udvikling. Undersøgelsen viser, at en del af eleverne i læsevanskeligheder primært har afkodningsvanskeligheder (altså dysleksi), at en del primært har ordkendskabsproblemer, og at en del både har afkodningsvanskeligheder og ordkendskabsproblemer. Tre fjerdedele af de testede elever havde vanskeligheder i mere end en delfærdighed eller delkomponent af læseforståelsen, som det gennemgås i det følgende¹⁴.

Hvad er afkodningsvanskeligheder?

En dyslektiker er en person, der har markante vanskeligheder med at lære at bruge skriftens lydprincip¹⁵, altså lydfølgerregler. Disse vanskeligheder manifesterer sig i større eller mindre grad, men leder generelt til mangelfuld afkodning med ufuldstændig læseforståelse til følge. Dysleksi er en indlæringsvanskelighed, og kan således med målrettet undervisning og træning afhjælpes¹⁶. Dette er imidlertid ikke temaet i denne artikel, idet vi med baggrund i de

skærbaserede tekster forudsætter anvendelsen af kompenserende programmer som eksempelvis CD-ord. Som nævnt ovenfor, er dysleksi ofte ikke en isoleret problemstilling, idet der i mange tilfælde også er forståelsvanskeligheder forbundet dermed.

Hvad er forståelsvanskeligheder?

Læseforståelsen kan karakteriseres som en aktiv meningsdannende proces, en interaktion mellem den information, der findes lagret i hukommelsen, og den information, teksten præsenterer. For at kunne få udbytte af en tekst skal læseren mestre et antal delkomponenter, det være sig tilstrækkelig **sprogforståelse**, relevant **forforståelse og baggrundviden**, kunne danne **inferenser**, kunne danne **indre forestillingsbilleder**, have **genrekendskab** og have en aktiv læseindsstilling, altså en **metakognitiv tilgang** til læseprocessen¹⁷. Ydermere er en faktor som **motivation** af grundlæggende vigtighed. Hver af disse delkomponenter rummer mulige årsager til mangelfuld læseforståelse.

Sprogforståelse eller ordforråd er en vigtig del af læseprocessen, da tekst er nedskrevet sprog. Man skelner mellem bredden og dybden i ordforrådet. Man kan sige, at bredden repræsenterer en kvantitativ værdi, hvor dybden repræsenterer en kvalitativ værdi. Har eleven et kvantitativt stort ordforråd, vil det sikre en flydende afkodning af mange forskelligartede tekster. Er ordforrådet kvalitativt stort, vil det afspejle et godt forhåndskendskab indenfor enkeltområder, og der vil det være muligt at afkode endda rigtig svære tekster¹⁸. Elever med vanskeligheder i sprogforståelse har et ordforråd, der ikke bare er mindre, men også er mindre tæt sammenbundet i kategorier. De kan ikke bevæge

¹⁴ Dorte Klint Petersen, Hvad har betydning for elevers læseforståelse? S. 40

¹⁵ Carsten Elbro, Læsevanskeligheder, s. 72

¹⁶ ibid

¹⁷ Merethe Brudholm, Læseforståelse hvorfor og hvordan, s. 22 ff.

¹⁸ Anna Steenberg Gellert, Forholdet mellem ordforrådet og læseforståelsen

sig fra konkrete til abstrakte og omvendt, og har svært ved at benævne overbegreber; har svært ved kategorisering. Det medfører vanskeligheder med at få tekster til at "nå sammen"¹⁹.

Forforståelse og baggrundsviden er af central betydning for læseforståelsen. For at man kan forstå en tekst, må man have viden i forvejen – eksemplificeret som et skema, der er "*et abstrakt generaliseret huskesystem, som er organiseret i strukturer om konventionel og stiliseret viden om verden*"²⁰. Disse skemaer rummer forståelsesrammer for tekster med nogenlunde kendt stof, og kan kombineres til nye skemaer, såfremt en tekst fordrer dette. Når det sker, har indlæring fundet sted. Når der ikke findes grobund for et nyt skema, udebliver læseforståelsen. Der findes læsere, der har aktiveret deres forhåndsviden, men holder så meget fast i den, at de er uimodtagelige for indholdet af en tekst med et andet budskab.²¹ Sådanne læsere har store problemer med tilegnelsen af ny viden.

Inferenser eller følgeslutninger er, når læseren udfylder huller i teksten gennem sin relevante viden om verden, og dermed tolker sætninger ind i en sammenhængende kontekst. Sammenhængen er ikke eksplicit markeret, men er semantisk, og dermed implicit i teksten. Teksten har kohæsion, sammenhæng, fordi man læser mellem og bag linierne, og dermed tolker tekstdelene i forhold til sine egne forståelsesrammer.

De **indre forestillingsbilleder** er produktet af inferenser og de førnævnte skemaer. Er man en passiv læser, aktiverer man *ikke* relevant viden; det være sig forhåndsviden eller baggrundsviden, og man stiller dermed ikke krav til, at den læste

tekst har indre sammenhæng eller sammenhæng med ens egen viden²². Derved udebliver de indre forestillingsbilleder, og dermed den flydende læseforståelse.

Genrekendskab er en vigtig delkomponent, idet man som læser aktiverer sin forforståelse af en tekst ved at kende til tekstens formmæssige kode. Overordnet set er der to typer af genrer; den fortællende skønlitterære genre og den informerende faglitterære genre. Hver af disse rummer et utal af undergenrer, men generelt kan man sige, at den fortællende genre stiller krav til dannelsen af inferenser, idet store dele af tekstens indhold ligger mellem eller bag linierne, hvor den informerende genre stiller krav til forforståelsen, idet tekstens indhold bygger på faktuel viden. Kender man ikke genren, er der risiko for, at man opnår en fejlagtig forståelse af teksten – eller ingen forståelse overhovedet.

Metakognition i læsesammenhæng forholder sig til læseindstillingen. Man skal være bevidst om hvilke læsestrategier, der er relevante i forhold til forståelsen af den aktuelt læste tekst. Bryder forståelsen sammen, skal man kunne vælge en anden strategi. Man kan også sige, at det svarer til at læse kritisk, at vurdere teksten i forhold til argumentation, helhed, egen baggrundsviden etc. Ivar Bråten taler om fire overordnede hovedkategorier for læseforståelsesstrategier;

1. Hukommelsesstrategier, hvor man skriver noter eller referat af en tekst for at kunne genskabe den,
2. Organiseringsstrategier, hvor man forbinder, grupperer og ordner eksempelvis sammenfatninger,
3. Elaboreringsstrategier, hvor man bearbejder, videreudvikler, uddyber, eksemplificerer eller inddrager praktiske konsekvenser af en tekst for at gøre den meningsfuld, og endelig

¹⁹ Carsten Elbro, Læsevanskeligheder s. 248

²⁰ Holmen og Lund 1999 som hos Brudholm, s. 46

²¹ Carsten Elbro, Læsevanskeligheder s. 263

²² Ibid

4. Overvågningsstrategier, hvor man tjekker sin forståelse i løbet af læsningen med henblik på eventuelt at skifte læsestrategi for at optimere forståelsen som eksemplificeret ovenfor.

Endelig er **læsemotivation** en vigtig faktor. Læsemotivation er et komplekst fænomen, som kan deles i mange komponenter. Bråten fremhæver **forventning om mestring, indre motivation og mestringsmål**.

Forventning om mestring bygger på tidligere erfaringer om læsning og iagttagelse af andres læsning af samme tekst. **Indre motivation** er læsning af lyst og interesse, båret af nysgerrighed, engagement, forkærlighed for udfordrende stof og frem for alt frivillighed.

Mestringsmål er ønsket om at forbedre og dygtiggøre sig. Og det er netop konsekvensen af at have høj læsemotivation, idet der er direkte sammenhæng mellem graden af læsemotivation og graden af læseforståelse.

Hvad betyder læsevanskelighederne for informationskompetencerne?

Som tidligere anført, findes der ikke egentlig forskning, som beskæftiger sig med personer i læsevanskeligheders søgning på- og anden brug af internettet. Vi vil i det følgende forsøge at påpege mulige problemstillinger, idet vi forholder internetsøgningens læsestrategier til delkomponenterne af læseforståelsesvanskelighederne. Indledningsvis vil vi fremlægge resultater af undersøgelser af normalt læsende elevers informations- og kildekritiske kompetencer, som ligeledes perspektiveres med læseforståelsesvanskelighederne.

Børn og unges internetvaner

I den tidligere omtalte undersøgelse fra Danmarks Pædagogiske Universitet om børn og

unges internetvaner påvises det, at: *"... 69 % af børnene og de unge er på internettet hver anden dag eller oftere og i gennemsnit er på internettet i 2 timer og 30 minutter pr. dag. Over en femtedel er på internettet flere gange hver dag, mens en tredjedel er på internettet hver dag."*

Ydermere har: *"... 96 % af børnene og de unge adgang til internettet derhjemme, og langt de fleste (94 %) af børnene går også på internettet derhjemme."*²³

De knappe knapkompetencer

Ovenstående tal er fra 2007, og man må således formode, at de angivne procentsatser er endnu højere i dag. Når man præsenteres for disse tal, vil man ganske naturligt forestille sig, at nutidens unge mennesker er særligt kompetente, når det drejer sig om håndtering af internettet og dets muligheder. Faktisk har denne generation fået tilnavne som netgenerationen og de digitale indfødte²⁴. Det viser sig imidlertid, at de som tidligere anført ikke blot har problemer med det kildekritiske aspekt i søgningen, men tillige med selve søgeprocessen. Forskellige internationale undersøgelser påviser utålmodig og ukritisk søgeadfærd hos børn og unge, samt at: *"elevernes 'hverdagsteknologipraksis' ikke er direkte anvendelig i akademiske opgaver"*²⁵. Vi befinder os således i en situation, hvor unge, der burde være "knapkompetente"²⁶ i stedet viser sig at være "knap kompetente". Den tidligere nævnte undersøgelse af afgangselevs faglige læsning på internettet afslører da også, at de medvirkende ikke planlægger deres søgning, men i stedet lader søgningen være en del af opbygningen af deres opgave, og de inddrager

²³ Pernille Rattleff og Pia Hvid Tønnesen, Børn og unges brug af internettet i fritiden, DPU, 2007, s. 6-7

²⁴ Helle Bonnerup grene og Henny Stouby, Afgangselevs faglige læsning på internettet – med fokus på den kildekritiske dimension, s. 6

²⁵ Ibid

²⁶ Ibid

ikke deres forforståelse, når de vælger søgeord²⁷. De stiller sig tilfredse med fund af meget få kilder, og udviser utilstrækkelige evner til vurdering af en teksts læsbarhed og sværhedsgrad. Den danske undersøgelse af afgangselevs faglige læsning på internettet viser endvidere, at de medvirkende på trods af viden om bl.a. kildekritik ikke benytter sig af deres viden i praksis²⁸.

En ny måde at læse på

Da: *"De fleste læseaktiviteter hos børn og voksne er (...) knyttet til digitale tekster og i mindre omfang til tekster på papir"*,²⁹ og teknologien og dens forandring af tekstformidling og tekstperception således har været og fortsat er under udvikling, er det af uhyre vigtighed at mestre den kunst, det er at navigere på internettet. Samtidig bliver det relevant at reformulere tidligere definitioner af begrebet læsning, hvilket iflg. Arendal, Saabye og Holmgård må ske for at udvikle læsepædagogikken. Tekst formidles i dag oftest gennem en digital kode på en skærm og kan derfor afkodes og forstås gennem oplæsning via syntetisk tale. Når man på denne måde indfører et inkluderende læsebegreb, betyder det, at det ikke længere er afsenderen, eller en fastlåst definition af læsning, der fastlægger, hvad læsning er, men derimod modtageren selv. Dette faktum stiller umiddelbart modtageren overfor en lettilgængelig informationsmængde, uanset om denne er i besiddelse af afkodningskompetence eller ej. Arendal, Saabye og Holmgård gør opmærksom på, at når demokrati og deltagelse vægtes højt, er det yderst vigtigt, at den enkelte oplever fri og uhindret adgang til information, oplysning og viden.

²⁷ Ibid

²⁸ Helle Bonnerup grene og Henny Stouby, *Afgangselevs faglige læsning på internettet – med fokus på den kildekritiske dimension*, s. 10

²⁹ Bent Saabye Jensen, Erik Arendal og Aase Holmgård, *På vej mod et inkluderende læsebegreb*, s. 1

Ovenstående kan sikres via det inkluderende læsebegreb - eller kan det? I hvert fald synes der for denne elevgruppe at opstå et åbenlyst paradoks i den umiddelbare tilgængelighed af information, som pludselig blotlægges ved hjælp af de kompenserende hjælpemidler. Paradokset består i, at informationsmængden, som ovenfor vist, er ekstremt vanskeligt håndterbar, og elever i læsevanskeligheder må således forlade sig på et medie, som de alligevel har utroligt svært ved at håndtere.

Hvor begrænser læsevanskelighederne informationskompetencen?

Vi vil i det følgende opstille et antal problemstillinger for elever i læsevanskeligheder i forbindelse med informationskompetencens enkeltdele, som tidligere nævnt **opgavedefinition, valg af optimale søge- og læsestrategier samt håndtering af de indsamlede informationer**. Bemærk, som tidligere nævnt, at der ikke foreligger egentlig forskning om disse elevers tilegnelse af viden på internettet. Derfor bliver det følgende en diskurs mellem teorierne om læseforståelse og læsevanskeligheder, og den foreliggende viden om internetsøgningens enkeltdele.

Opgavedefinition og søgestrategier

En udfordring for eleven i læsevanskeligheder vil ofte være forventningen til mestring af en opgave. Motivationen i forhold til læserelaterede opgaver kan ofte ligge på et meget lille sted, når man har mange års erfaring i ikke at opnå det ønskede resultat. Men selvfølgelig er det sådan, at det helt afhænger af opgavens karakter og emnet, der skal arbejdes med. Kender man intet eller ganske lidt til emnet, vil man oftest tage udgangspunkt i en fuldtekstsøgning, hvorigennem man forventer at kunne danne sig et grundlæggende overblik. Det er det, der kan

være angstprovokerende for eleven i læsevanskeligheder.

Surfesøgningen er derimod i sin grundlæggende karakteristik båret af en anderledes motivation. Her er man ofte "undervejs" i udgangspunktet – man starter på en hjemmeside eller et websted, hvor en i forvejen kendt information optræder, og bevæger sig herfra via hjemmesidens forskellige modaliteter eller hyperforbindelser mod en forøget viden. Man har med andre ord aktiveret sin baggrundsviden som udgangspunkt for søgningen, ligesom man har en klar fornemmelse af hvilken eller hvilke informationer, man forventer at møde, når man klikker videre. Læseforståelsen er aktiveret! Dog kan man formode, at elever i læsevanskeligheder sjældnere udfører surfesøgning som følge af et generelt lavere kendskab til forskellige hjemmesiders indhold. Men i situationer hvor disse elever rent faktisk er i besiddelse af baggrundsviden til at udføre surfesøgning, er denne netop lettere håndterbar og båret af en høj grad af indre motivation.

I forbindelse med fuldtekstsøgningen er der en del faktorer, der skal gennemtænkes, inden den aktive del finder sted. Vi har tidligere omtalt søgninger i Google, hvor man søger på nøgleord og ikke på emneord. Derfor skal der udvælges ord, der vil optræde som centralt meningsbærende i den tekst, som man mangler. Dette kræver et helt generelt overblik -, og en ikke ringe baggrundsviden om emnet. Men samtidig er det vigtigt, at man som søger er i stand til at jonglere mellem abstrakte og konkrete i forbindelse med det givne emne, og her kommer eleven i læsevanskeligheder ofte til kort. Vi har tidligere fastslået, at der er en ikke ubetydelig sammenhæng mellem læseforståelse og ordkendskab, hvilket implicerer, at personer i læsevanskeligheder ofte har et ordforråd, der både er kvantitativt og kvalitativt mangelfuldt.

Det kvalitativt lille ordforråd betyder, at der er ringe sammenhæng i kategorier, hvilket netop medfører, at man ikke kan finde overbegreber og underbegreber til de enkelte ord. Dermed kan det være svært at få formuleret det eller de rette søgeord.

Valg af optimale læsestrategier.

Efter indtastning af det valgte søgeord starter de læsemæssige udfordringer. Tidligere omtalte vi, at normallæsere som oftest ikke når længere end de første to, måske tre hits på Googles resultatside, førend de "slår til", og at dette valg af deres vej videre i søgningen sker på baggrund af en forventning om, at den egnede tekst bliver serveret først for. Og at den begavede og engagerede søgning i modsætning dertil foretages gennem fragmentlæsning. Eleven i læsevanskeligheder råder imidlertid ikke nødvendigvis over evnen, at fragmentlæse, og skal bruge en del kræfter på at få meningen ud af de linier, der står. Herefter skal han, stadig som en del af fragmentlæsningen, kunne gøre sig forestillinger om, hvad den bagvedliggende tekst omhandler – gerne tekstuel, intertekstuel og kontekstuel, for på det grundlag at til- eller fravælge teksten som egnet for det videre arbejde. Elever i læsevanskeligheder har meget sjældent sufficient genrekendskab i forhold til intertekstuel forståelse, idet genrekendskabet netop opbygges gennem læsning af forskelligartede tekster. Den kontekstuelle forståelse er ligeledes ofte mangelfuld, eftersom der her stilles krav til, at man kan drage følgeslutninger af det læste og tolke på tekstproducentens hensigt med det skrevne, blandt andet ved at have overblik over sprogbrugen. Som tidligere nævnt er der hyppigt sammenfald mellem læseforståelse og ordforrådets størrelse og dybde, hvilket medfører et stærkt begrænset overblik over teksters sprogbrug for elever med et lille ordforråd, altså en ringe tekstuel forståelse. Dermed er vores

påstand, at fragmentlæsning næppe foretages af elever i læsevanskeligheder.

Når en hjemmeside er valgt i Googles søgeresultat henholdsvis fundet gennem surfesøgningen og indlæst på skærmen, står vores læsesvage elev igen i udfordringer. Her skal han navigere i sidens modaliteter, danne sig overblik gennem centrallæsning og periferilæsning af siden og igen vælge sin vej videre gennem hjemmesidens hypertextuelle opbygning.

Multimodalitet kan være gavnlige for den umiddelbare forståelse af en hjemmeside. Dette kan afhænge af modaliteternes affordans i konteksten, og af kompositionen af modaliteterne³⁰. En modalitets affordans er dens forcer og svagheder – eksempelvis er en lydoptagelse glimrende til at illustrere en fugls sang, hvorimod et billede bedre illustrerer dens udseende. Er de forskellige modaliteters affordans god i konteksten, er der grobund for en velkomponeret hjemmeside, hvor de forskellige modaliteter bakker op om hinanden, breder indholdet ud til gavn for forståelsen, og belyser det aktuelle emne fra flere sider. I sådanne tilfælde er internettets multimodale muligheder til stor gavn for eleven i læsevanskeligheder, idet modaliteternes mangfoldighed beriger forforståelsen og skaber kohæsion. Er hjemmesiden ikke velkomponeret, eller virker niveauet for højt, kommer eleven i læsevanskeligheder imidlertid til kort. I sådanne tilfælde vil siden hurtigt fravælges – uden at en egentlig vurdering af det tekstuelle indhold nødvendigvis har fundet sted.

Skærmlæsefunktionen i eksempelvis CD-ord kan være en hjælp i forbindelse med orienteringslæsning og fokuslæsning på en

hjemmeside – ja, for så vidt også tidligere i søgeforsøget. Fordelen er indlysende nok, at eleven i læsevanskeligheder ikke skal afkode teksten selv, men i stedet koncentrere sig om få de vigtigste ord med. Problemet er, at også de uvæsentlige ord læses med – og mange hjemmesider indeholder ekstreme mængder af tekst, som skal afmærkes og oplæses. Hermed bliver operationen, at opnå overblik over en hjemmeside eller et søgeresultat, en langsommelig proces, og langsommelighed strider mod selve internetsøgningens grundkoncept, hvor vi jo tidligere slog fast, at man skal være omstillingsparat i forhold til hurtige og uventede skift. Som brugere af internettet er både normallæsere og elever i læsevanskeligheder vant til at kunne få svar på hvad som helst når som helst. Eller i hvert fald en eller anden form for svar, hvilket tilsyneladende er tilstrækkeligt for de fleste elever, jf. Stouby og Grene.

Vi frygter, at mange elever i læsevanskeligheder af de årsager vil fravælge oplæsningsstøtten, og dermed går glip af de indlysende muligheder, computeren netop giver.

Håndtering af de indsamlede informationer

Når hjemmesiden med den ønskede information er fundet, skal der læses lineært. Her er eleven i læsevanskeligheder på hjemmebane, idet han som oftest vil være trænet i at læse digitale tekster med oplæsningsstøtte. Men dette betyder ikke, at der nødvendigvis finder en indlæring sted. Vi har tidligere været inde på forskellige aspekter af læseforståelsen; det være sig ordkendskab, genrekendskab og motivation. Vi har betvivlet, hvorvidt et egentlig overblik over processen finder sted, idet vi fra undersøgelser af normalt læsende elever ved, at de ofte søger i blinde med et pauvert resultat.

³⁰ Anne Løvland; Tekstkompetanse – ikke bare skriftkompetanse, s. 25

Ideelt set er næste skridt at gøre sig overvejelser om håndteringen af den indsamlede viden. Her kunne man tage udgangspunkt i hukommelsesstrategier, organiseringsstrategier, elaboreringsstrategier og overvågningsstrategier. De tre sidstnævnte er de såkaldt dybe strategier – som fordrer forståelse, hvor hukommelsesstrategierne er et godt udgangspunkt for at iværksætte en forståelse af det læste, eksempelvis gennem notater eller referater. Når disse nedskrivninger sorteres og ordnes, bevæger vi os til organiseringsstrategierne, og når man bearbejder, uddyber og eksemplificerer sin erhvervede viden, er vi nået til elaboreringsstrategierne. Dette er ikke nødvendigvis ukendt for eleven i læsevanskeligheder, men stadig må vi have for øje, at han ofte qua færre læste tekster gennem skoletiden vil være begrænset af en mindre viden om verden. Deraf følger vanskeligheder med dannelse af inferenser, indre forestillingsbilleder og derigennem generelt mindre mulighed for at gøre teksten til sin egen. Det kan derfor være svært at aktivere overvågningsstrategierne, som skulle optimere processen, fordi der ganske enkelt ikke er ressourcer til det; det være sig overblik i situationen og til rådighed stående værktøjer. Når vi sammenholder dette med den omtalte undersøgelse af danske skoleelevers generelle tiltro til tekster fundet ved internetsøgning, hvor 60% svarer, at de sjældent eller aldrig forholder sig kildekritisk til det fundne, er der grund til at bekymre sig om, hvorvidt elever i læsevanskeligheder har mulighed for at tilegne sig valid viden ved at søge på internettet.

Hvilke pædagogiske implikationer medfører disse problemstillinger?

De umiddelbare pædagogiske implikationer i forhold til eleven i læsevanskeligheder vil være et arbejde med motivation og overskuelighed.

Enhver arbejdsopgave er lettere, når den er båret af motivation. Lærerens rolle i forbindelse med påbegyndelsen af forskellige internetsøgningsrelaterede opgaver kunne således være at tage udgangspunkt i en kendt sammenhæng. Dette kunne være sammenkædning med tidligere opgaver, som eleven fandt succesfulde, for derigennem at påvirke ham til at sætte sig mestringsmål, eller det kunne være sammenkædning med elevens interessefelter, for derigennem at påvirke ham til at opnå indre motivation for arbejdet.

Overskueligheden er en vanskelig størrelse i et ekstremt uoverskueligt medie. Vi peger på følgende muligheder for at opnå en sådan overskuelighed:

- Først og fremmest er det af afgørende betydning, at eleverne undervises i googles søgefunktioner og generelle opbygning, således at deres søgninger optimeres. Dette behov går dog ikke på eleven i læsevanskeligheder specifikt, men er derimod et generelt behov.
- Kendskab til de forskellige modaliteter vil kunne hjælpe den læsevanskelighedsramte elev i forståelsen for, hvad der kan virke som en støtte i søgningen, og hvad der vil have den modsatte effekt. Det gælder således om via eksplicit genreundervisning i netop disse, at skabe øget opmærksomhed på de forskellige modaliteters affordans.
- En decideret undervisning i hvilke læsestrategier, der er relevante, kan virke overflødig, især hvis der er tale om elever med dybe afkodningsvanskeligheder. De kan og bør undervises i fragmentlæsning, da dette vil give dem et indblik i, hvilke faktorer der er relevante at holde øje med. Derimod er skimmelæsning vanskeligt forenelig med brugen af

kompenserende hjælpemidler, idet eleven ikke med disse er i stand til at udsøge enkeltord. Elever i læsevanskeligheder vil derimod i høj grad have glæde af en indgående forståelse for hjemmesiders generelle hypertextuelle opbygning. Med et sådan kendskab vil eleven pludselig være i stand til via fokuslæsning, hurtigt at navigere på hjemmesiderne og finde frem til det søgte.

- Hjemmesider med valide oplysninger vil med fordel kunne støtte eleven i læsevanskeligheder med at skabe grundlæggende viden og et udvidet ordforråd, som den videre søgning kan tage udgangspunkt i. Dette kunne ske med afsæt i www.denstoredanske.dk, som på trods af et layout, der ikke umiddelbart signalerer seriøsitet qua de store bannerreklamer, indeholder redigeret viden. En redigering, som artikler på det ellers ofte benyttede wikipedia i kraft af sin brugerstyring ikke med sikkerhed er underkastet.
- I forlængelse af ovenstående er der behov for, at eleven eksplicit undervises i at undersøge og vurdere en hjemmesides validitet på baggrund af informationer om producenten samt på baggrund af meddelelser om sidens tilblivelse og formål. Denne evne bliver særlig vigtig for eleven med læsevanskeligheder, da hans ringe genrekendskab måske ikke i sig selv giver anledning til, at han stiller sig kritisk overfor mødet med en teksts udformning.

Med undersøgelserne af de normalt læsende unges knapt kompetente knapkompetencer in mente, kunne man være fræk og fremkomme med følgende postulat:

Hvis målet for specialundervisningen er inklusion i hele skolen, har eleven i læsevanskeligheder nået målet, hvad angår søgning på nettet. Han evner ikke at tilegne sig viden via søgning – og det gør de andre heller ikke.

Men den holder ikke.

For det første fordi årsagerne til de vanskeligheder, eleven i læsevanskeligheder har, stikker dybere; han har svært ved at overskue fuldtekstsøgningens enkeltdele, fordi han har vanskeligt ved at læse, har ringe tekstkendskab og et lille ordforråd. Han kan ikke forlade sig på surfesøgningen i andre tilfælde end indenfor velkendte stofområder, igen fordi han har vanskeligt ved at læse, og har mindre viden om verden. Og hans mangelfulde kommunikationskritiske kompetence forstærkes af, at han læser uden overblik og erfaring.

For det andet fordi der er en øget interesse for feltet, hvilket forhåbentlig inden længe vil medføre større pædagogisk fokus på informationskompetence og kildekritisk kompetence. Et fokus der vil sikre at alle elever undervises i at udføre hensigtsmæssig søgning og bearbejdning af informationer, hvilket vil afstedkomme et væsentligt hævet generelt niveau på området.

Hvis ikke eleven i læsevanskeligheder skal sættes bagud af dansen i det medie, som han rent faktisk har en chance for at mestre, er det af yderste vigtighed, at læreren såvel som eleven er opmærksomme på, hvilke problemer interaktionen med internettet rejser for ham, samt på hvilke tiltag, der kan sikre, at han får det optimale ud af sin vidensøgning på internettet.